

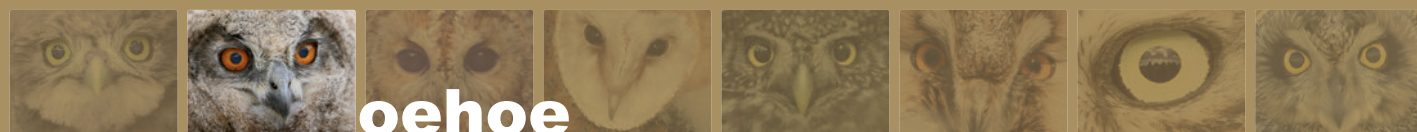

Het noordelijke gedeelte van de ENCI-groeve gezien vanuit het zuiden. De pijl geeft de locatie van het nest aan in 1998, dat was pal naast de stortplaats van vuursteen. Foto: Ron Bronckers.

Wat stond er ook alweer op het menu van de oehoe in Maastricht?

Door: Ron Bronckers

In de jaren 1997 t/m 1999 werden er prooiresten verzameld van de oehoe (*Bubo bubo*) in de ENCI-groeve in Maastricht om enig inzicht te krijgen in de voedselkeuze van deze toppredator. Een terugblik toont welke prooien de hoofdrol speelden in het dieet van de oehoe, op een podium waar voor de soort even vroegtijdig het doek leek te vallen.

In 1997 bracht een oehoepaartje succesvol jongen groot op Nederlandse bodem en het duurde niet lang alvorens dit landelijk nieuws werd. Deze opmerkelijke gebeurtenis vond plaats in de ENCI-groeve op de Sint-Pietersberg in Maastricht. Uit heel het land togen vogelliefhebbers naar de Limburgse hoofdstad om dit met eigen ogen te aanschouwen. Eveneens onder de indruk van deze imposante uilen ontstond de persoonlijke interesse om meer te weten te komen over de voedselkeuze. Zo begon in 1997 een zoektocht naar prooiresten die resulteerde in een voorlopig en – op verzoek – gesimplificeerd artikel in het Natuurhistorisch Maandblad (Bronckers 1998a). Hierin was ook enige aandacht voor de precare situatie waarin de oehoes zich destijds bevonden. Aangezien publicaties met betrekking tot vogels in de meest zuidelijke provincie normaliter

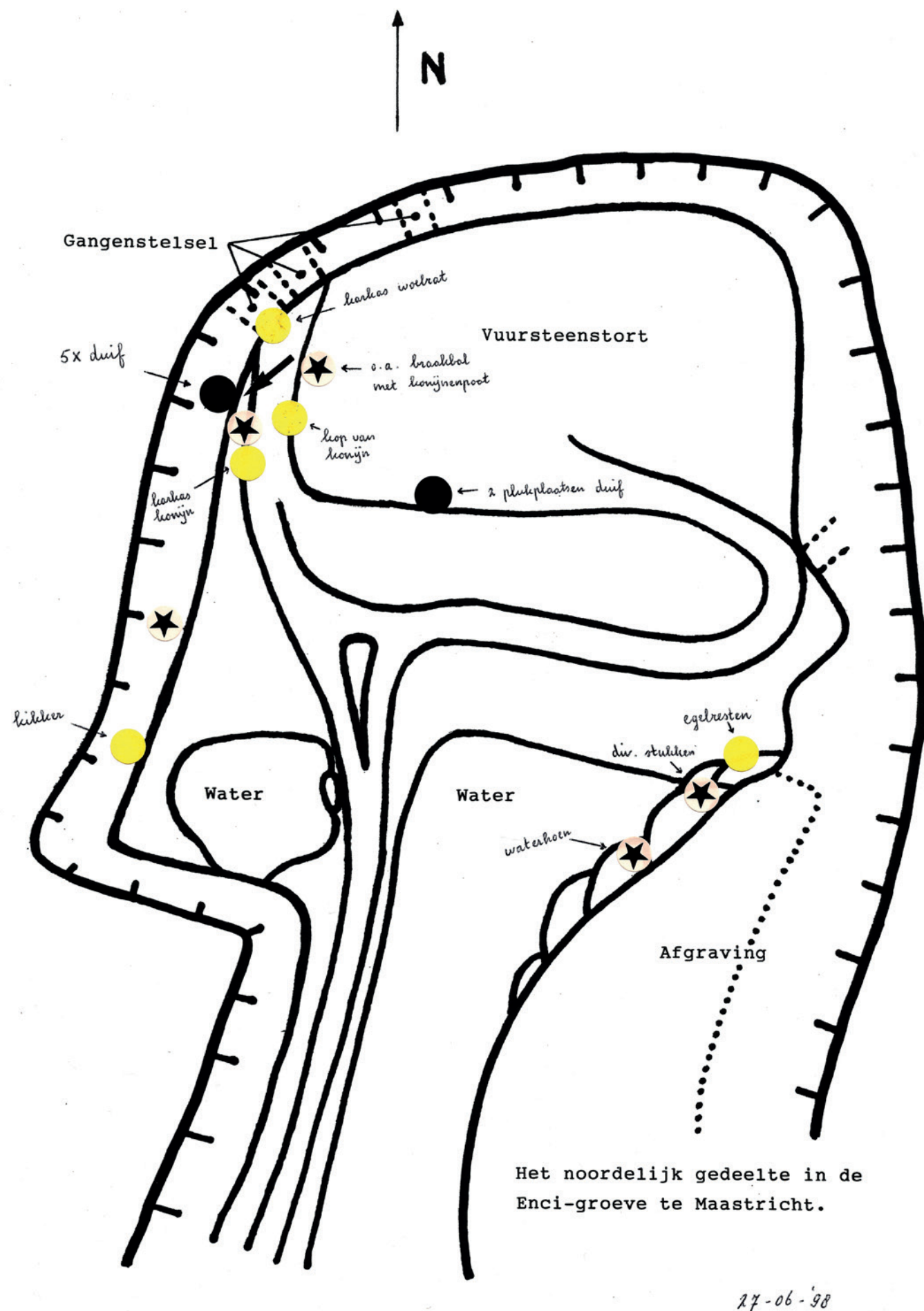
hun weg vonden naar het blad Limburgse Vogels zal het menig ornitholoog ontgaan zijn. Zo geven Van Lierop & van den Burg (2016) in het vorige nummer van UILEN ten onrechte aan dat de enige informatie over het oehoedieet in Zuid-Limburg afkomstig is van Voskamp (2004).

Methode

Om inzicht te krijgen in de prooi-keuze van de oehoe in de ENCI-groeve werd getracht om eens per 2-3 weken het noordelijke gedeelte van de afgraving te bezoeken, waar deze uilen resideerden (zie foto links). Dit gebeurde in de herfst van 1997 t/m de lente van 1999. Per bezoek werd in kaart gebracht waar welke restanten werden aangetroffen (zie figuur 1).

Braakbal oehoe op richel van groeve. Foto: Arno ten Hoeve.

Figuur 1: Schets van het noordelijke gedeelte van de ENCI-groef met de prooiresten die werden aangetroffen op 27 juni 1998 (ster=braakbal, zwarte stip=plukplaats, gele stip=prooirest), de pijl geeft de locatie van het nest aan.

Ter determinatie werden er veren van elke plukplaats verzameld om ze thuis o.a. met Brown et al. (1995) op naam te brengen. Overblijfselen van zoogdieren – meestal egel (*Erinaceus europaeus*) en konijn (*Oryctolagus cuniculus*) – konden ter plekke worden genoteerd. Doordat er aantekeningen werden gemaakt en voldoende tijd tussen opeenvolgende bezoeken zat was de kans op dubbel telling van prooien in het veld klein. De resten van een bepaalde soort in de vorm van bijvoorbeeld plukplaats of egelhuid werden verrekend met hetgeen er per keer in braakballen werd aangetroffen. Helaas kon niet altijd het aanwezige materiaal verzameld worden – veelal braakballen –, omdat dit simpelweg onbereikbaar was. Het beeld dat hier geschetst wordt is dan ook incompleet, al is het wel mogelijk een trend te ontwaren.

Prooidieren

Toen de balans werd opgemaakt werd al snel duidelijk dat zoogdieren het meest vertegenwoordigd waren als prooi en dat de woelrat (*Arvicola amphibius*) met stip op nummer één stond

(zie tabel 1). Zoals al eerder aangegeven werden niet alle aanwezige braakballen verzameld, o.a. door de ontoegankelijkheid van de nestlocatie. Ook zullen er plukresten vroegtijdig door de wind zijn weggeblazen, die zo aan het oog werden onttrokken. Desalniettemin is het aandeel aan woelratten dusdanig hoog dat wel gesteld mag worden dat dit het meest belangrijke prooidier was (zie figuur 2) met tevens de hoogste opbrengst aan biomassa.

Er is in twee decennia landschappelijk heel wat veranderd in het onderzoeksgebied. Het is dan ook mogelijk dat andere prooidieren vandaag de dag een grotere rol in het dieet van de oehoe spelen.

Volgens Van Lierop & van den Burg (2016), die in 2014 de prooikeuze van Zuid-Limburgse oehoes onderzochten, lijkt het dieet vrij territorium- (of individu-) specifiek te zijn. Daar blijkt uit dat landschappelijke verschillen er nogal toe doen. Waarschijnlijk niet alleen van plaats tot plaats maar ook van tijd tot tijd binnen een bepaald territorium als daar het landschap is veranderd. Er kunnen echter ook andere factoren spelen, bijv. interspecifieke concurrentie.

Figuur 2: De woelrat die de voornaamste prooi vormde van de oehoe. Illustratie: © www.lizzieharpier.co.uk

Prooidier	Aantal	Percentage (%)
Zoogdieren		
Woelrat (<i>Arvicola amphibius</i>)	151	41,25
Bruine rat (<i>Rattus norvegicus</i>)	38	10,38
Konijn (<i>Oryctolagus cuniculus</i>)	18	4,91
Egel (<i>Erinaceus europaeus</i>)	14	3,82
Bosmuis (<i>Apodemus sylvaticus</i>)	11	3,00
Veldmuis (<i>Microtus arvalis</i>)	9	2,45
Aardmuis (<i>Microtus agrestis</i>)	3	0,81
Vogels		
Verwilderde duif (<i>Columba livia</i> s.l.)	64	17,48
Houtduif (<i>Columba palumbus</i>)	33	9,01
Holenduif (<i>Columba oenas</i>)	4	1,09
Zwarte kraai (<i>Corvus corone</i>)	3	0,81
Torenvalk (<i>Falco tinnunculus</i>)	3	0,81
Waterhoen (<i>Gallinula chloropus</i>)	3	0,81
Groene specht (<i>Picus viridis</i>)	2	0,54
Vlaamse gaai (<i>Garrulus glandarius</i>)	2	0,54
Zanglijster (<i>Turdus philomelos</i>)	2	0,54
Meerkoet (<i>Fulica atra</i>)	1	0,27
Amfibieën		
Gewone pad (<i>Bufo bufo</i>)	3	0,81
Bruine kikker (<i>Rana temporaria</i>)	2	0,54
Totaal	366	100

Tabel 1: Overzicht prooidieren.

Zoogdieren top 3

De grootste braakbal die aangetroffen werd was 133,3x37,8 mm groot en bevatte maar liefst 8 schedels van woelratten. Deze aan water gebonden soort vond in het noordelijke gedeelte (zie figuur 1) en elders in de ENCI-groeve een uitermate geschikt biotoop. Het grondwater vormde grote meren op de bodem van de groeve en op de steile oevers ontwikkelde zich spontaan een begroeiing. Hier

voelde dit knaagdier zich blijkbaar zeer thuis. De aantallen moeten aanzienlijk geweest zijn; de oehoe kon zich vanaf de mergelwand in zweefvlucht op deze prooi storten. Dat dit ook gebeurde kon worden waargenomen tijdens een observatie op 20 mei 1998 en is terug te vinden in een verslag (Bronckers 1998b). Woelratten waren, zowel qua beschikbaarheid als gewicht (60-295 g), uitermate geschikt om ze te voeren aan hongerende jongen.

De bruine rat, goed voor plek twee van de zoogdieren.
Foto: Arno ten Hoeve.

De bruine rat kwam op de tweede plek en daarvoor hoefde de oehoe eveneens niet ver te reizen, aangezien het fabrieksterrein van de ENCI veel te bieden had wat er voor de bruine rat te wensen viel. Namelijk diverse oude loodsen die als opslagplaats dienden, alsmede zelden bezochte en al enigszins in verval geraakte fabrieksgebouwen. Dit alles in de nabijheid van voedsel en water. Het konijn nam de derde plaats in beslag binnen de top 3. Konijnen waren o.a. aanwezig op de hellingen van de groeve, wederom voor de oehoe geen grote afstand om te overbruggen.

Konijnen staan op de derde plek als prooidier.
Foto: Arno ten Hoeve.

Vogels top 3

De top 3 van de vogels komt geheel op het conto van duiven. Op plek één komt de verwilderde duif (*Columba livia* s.l.), gevolgd door de houtduif (*Columba palumbus*), en tot slot de holenduif (*Columba oenas*). Het grootste aandeel in de verwilderde duiven hadden afgedwaalde postduiven (zie foto onder) die zich aansloten bij stadsduiven. Aan de duivenringen kon men zien dat het merendeel afkomstig was uit België, waar de duivensport destijds nog behoorlijk in trek was. De post- en stadsduiven waren talrijk in agrarisch

Braakbal van de oehoe met daarin de restanten van een postduif uit 1997. Foto: Mathieu Kouters.

Foto: Han Bouwmeester.

gebied op de flanken van de Sint-Pietersberg en in het nabij gelegen stadscentrum van Maastricht. Op de Sint-Pietersberg kregen deze gezelschap van houtduiven die eveneens jaarrond aanwezig waren.

De houtduif was als vaste waarde vooral van belang gedurende de winter. Daar waar de verwilderde duiven zich tijdens dit jaargetijde tegoed deden aan patat in de stad bleven de houtduiven wat dichterbij de groeve in het omringende bos op zoek naar eikels. Een uitgebreide studie van Wassink & Hingmann (2010) in de jaren 2002-2009 laat zien dat de houtduif in gekoloniseerde Nederlandse en aangrenzende West-Duitse broedgebieden tijdens de herfst en winter het belangrijkste prooidier was. Of dit toen ook gold voor de oehoe in de ENCI-groeve valt helaas niet uit deze publicatie te herleiden.

Plukresten van de holenduif werden slechts een enkele keer aangetroffen; deze soort was mogelijk minder interessant voor de oehoe. De verwilderde duiven en houtduif waren waarschijnlijk een stuk gemakkelijker te verschalken.

Amfibieën

De bruine kikker en gewone pad speelden nauwelijks een rol als prooi. Al naar gelang de omstandigheden in het leefgebied kan dit ook wel eens heel anders zijn, zoals het dieet van een oehoe in de Oostenrijkse Alpen liet zien (Frey & Walter 1986). De bruine kikker vormde ter plekke met 48% van het totale aantal prooidieren en 30% van de biomassa de belangrijkste voedselbron. Door de extreme klimatologische situatie in het hooggebergte trad er een sterke fluctuatie aan (kleine) zoogdierenaanbod op. De lage begroeiing op de alpenweiden als gevolg van intensieve begrazing maakte de bruine kikker een gemakkelijk te bereiken prooi. Bepalend was ook dat deze voedselbron juist tijdens periodes met slecht weer voldoende ter beschikking stond.

Uitstapje

Op 18 oktober 1998 werd een bezoek gebracht aan een groeve niet ver van Lixhe op het Belgisch gedeelte van de Sint-Pietersberg. Dit leverde 6 braakballen op van een oehoe met de volgende inhoud: 3 woelratten, 3 postduiven, 2 veldmuizen

(*Microtus arvalis*), 1 konijn, 1 bruine kikker (*Rana temporaria*) en 1 kwartel (*Coturnix coturnix*). Mogelijk dat deze prooiresten afkomstig waren van een jonge oehoe die het ouderlijke territorium in Maastricht ergens begin oktober verlaten had. Bij een volgende inspectie op 8 november zijn geen resten van prooien meer gevonden, ook niet op geschikte plekken elders in de groeve.

Oehoevallei

Tijdens het onderzoek bleek dat een toekomst voor de oehoe in het noordelijke gedeelte van de ENCI-groeve gevaar liep (zie figuur 3). Er stonden echter meerdere partijen op die zich sterk maakten voor het behoud van dit deel van de groeve (incl. geschikte broedplekken voor de oehoe). Uiteindelijk is alles naar ieders tevredenheid opgelost en in de loop van de tijd is het noordelijke gedeelte omgetoverd tot de Oehoevallei. Deze wordt gekenmerkt door steile mergelwanden en door geiten begraasde hellingen met een afwisseling aan open en dichte begroeiing. Achter een op de bovenrand geplaatst vogelkijkscherm met telescoop heeft men goed zicht op deze voor de oehoes gecreëerde oase van rust. De excursies die hier door Natuurmonumenten sporadisch worden aangeboden zijn keer op keer snel volgeboekt. Ze bieden de kans aan geïnteresseerden om van dichtbij een glimp op te vangen van deze prachtige uilen en misschien zelfs hun prooiresten te ontdekken.

In de winter is de houtduif een belangrijke voedselbron.
Foto: Arno ten Hoeve.

Foto: Rein Hofman.

TROUW
09-03-'98

Delver mergel vernietigt Neerlands enige oehoe-nest

door Guus van Duin
MAASTRICHT – Het enige oehoe-nest dat Nederland rijk was, is vernietigd. De mergelwand in de Enci-groeve, in de Pietersberg ten zuiden van Maastricht waar de grootste Europese uilen vorig jaar met succes twee jongen grootbrachten, is volgens plaatselijke vogelaars ‘als door een kaasschaaf ontdaan van één meter mergel’.

Daarbij is het oude nest, waar het mannetje als voorbereiding op het broedseizoen al sinds half januari zat te roepen, vernietigd. In het somberste scenario zat het vrouwtje al op eieren en is ze door de werkzaamheden is omgekomen. Volgens bedrijfsleider Th. Pluijmen van Enci stond de plek van het nest vorig jaar al op de exploitatielijst, maar heeft het bedrijf de beschermde oehoes vorig broedseizoen ontzien. Nadat Enci zich er in de zomer van had vergewist dat het nest verlaten was, is de wand volgens hem al afgelopen november geëxploiteerd. Het gerucht dat de Enci de wand bewust heeft afgegraven, omdat ze moe was van de vele bezoekende vogelaars, is volgens Pluijmen nergens op gebaseerd. R. Bronckers moet wat lachen als hij de verklaring van Pluijmen hoort. Bronckers heeft het afgelopen jaar de braakballen van de oehoes onderzocht om erachter te komen welke prooien ze bij de Enci-groeve eten. „Ik ben omstreeks half januari bij milieu-coördinator Rijk van de Enci langsgeweest om over de oehoe te praten. Ik maakte me zorgen over de concessie om net dát gedeelte af te graven waar de oehoe zit. Ik heb gepleit voor behoud van het nest.

De heer Rijk heeft op tekeningen de toekomstplannen voor de groeve laten zien. Bepaalde delen moesten nog worden afgegraven, en daarna worden ‘afgewerkt’. Uiteindelijk worden er wandelpaadjes aangelegd, zodat je zo de groeve in kunt lopen. Door de recreatiedruk zouden de vogels kunnen verdwijnen. Maar volgens Rijk zijn er genoeg potentiële broedplekken.” Bronckers heeft Rijk tijdens het onderhoud foto’s van de broedwand laten zien. „Op één foto had ik aangegeven waar ik prooiersten van de uilen heb gevonden, kortom, de plekken waar ze regelmatig gaan zitten. Op 21 februari heb ik kunnen constateren, dat de plekken die waren vernield precies overeenstemden met de plaatsen op mijn foto. Niet alleen het nest is vernield, maar ook de rest van de wand, met alle gangen die er op

uitkwamen. De Enci heeft duidelijk willen voorkomen dat er richeltjes overbleven waar de oehoes op konden gaan zitten. De vernieling heeft vrijwel zeker omstreeks begin februari plaatsgevonden. Half januari was er in elk geval nog niets aan de hand. Dat het vrouwtje dood zou zijn durf ik niet uit te sluiten. De laatste keren dat wij en anderen er rondkeken zagen we telkens maar één oehoe.” Volgens milieucoördinator Rijk heeft hij voldoende zorgvuldigheid aan de dag gelegd. „Ik heb te maken met exploitatie en met natuurontwikkeling. Het maakt mij niet uit of die oehoe hier of in België zit. Bovendien hebben we, toen we in januari de wand gingen schieten, gecontroleerd of de nestplaats leeg was. Juist door de ontwikkelingen die wij hier doorvoeren krijgt de oehoe in de toekomst een kans.”

Figuur 3: Krantenartikel: De opzettelijke vernieling van het enige Nederlandse oehoenest door de ENCI liet de gemoederen hoog oplopen begin 1998 en dat bleef niet onopgemerkt.

Mini-expositie

Een deel van de verzamelde prooiersten moest na al die jaren nog worden nagekeken. Ze hadden al die tijd in een doos op zolder gestaan. Toen ook de rest van mijn collectie weer op tafel kwam bracht een kennis me op het idee om een mini-expositie samen te stellen; daar gaat aan gewerkt worden. Te zijner tijd kunnen belangstellenden in de Natuurtuinen Jekerdal in Maastricht zien wat de oehoe uit de ENCI-groeve destijds zoal op het menu had staan. Hiermee zal hopelijk de rol die de oehoe als toppredator speelt iets inzichtelijker worden.

Discussie

Bovenstaande doet vermoeden dat de oehoe uit de ENCI-groeve in 1997-1999 met name gebruik maakte van prooidieren die in de directe omgeving beschikbaar waren. Meer recente gegevens geven wellicht een heel ander beeld, maar het is niet gelukt om specifiek in relatie tot de ENCI-groeve daar meer over aan de weet te komen. Toch is het van belang deze oude dieetgegevens te publiceren omdat het een aanvulling kan vormen. Mogelijk tonen nog te verschijnen publicaties, o.a. een Msc thesis van Peeters (in voorbereiding) aan dat de actieradius van de oehoe als jager aanzienlijk

kan variëren. Of de oehoe uit de ENCI-groeve ook de revue zal passeren zullen we even moeten afwachten.

Literatuur

- Bronckers R. 1998a. Wat staat er op het menu van de Oehoe in Maastricht? Natuurhistorisch Maandblad 87: 190-192.
- Bronckers R. 1998b. Een Oehoe-ervaring in Maastricht. Limburgse Vogels 9: 66-67.
- Brown R.J., J. Ferguson, M. Lawrence & D. Lees 1995. Vogelsporen – Determineergids voor sporen, veren, braakballen, schedels en andere tekens van Europese vogels. Tirion, Baarn.
- Frey H. & W. Winfried 1986. Zur ernährung des Uhus, Bubo bubo (Linnaeus 1758), Aves, an einem alpinen Brutplatz in den Hohen Tauern (Salzburg, Österreich). Ann. Naturhist. Mus. Wien 88/89: 91-99.
- Van Lierop S. & A. van den Burg 2016. Prooikeuze van Zuid-Limburgse oehoes in 2014: variatie tussen territoria en risicogroepen voor gifstofbelasting. Uilen 6: 4-13.
- Voskamp P. 2004. Opmars van Oehoes in Zuid-Limburg. Limburgse Vogels 14: 1-8.
- Wassink G.J. & W. Hingmann 2010. Het dieet van de Oehoe in Nederland en enkele aangrenzende gebieden in Duitsland. Limosa 83: 97-108.